

TASHKILOTLAR MAQSADLARI KO'RINISHLARI VA VAZIFALARI

Cho'liyev Baxtinur Umirzoq o'g'li

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi
baxtinur5343@gmail.com*

Annotatsiya: *Ushbu maqola tashkilotlar faoliyati, ularning maqsadlari, ko'rinishlari hamda asosiy vazifalarini tizimli tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada tashkilot tushunchasi, uning ijtimoiy-iqtisodiy va menejment nuqtai nazaridan ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tashkilotlar maqsadlari — strategik, taktika va operativ darajada belgilanishi mumkinligi, ularning turli ko'rinishlari: davlat, nodavlat, korporativ va notijorat shakllari tavsiflanadi. Tashkilotlarning vazifalari esa resurslarni samarali boshqarish, maqsadlarga erishish, ijtimoiy hamkorlik va innovatsion faoliyatni ta'minlash kabi jihatlar orqali yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *tashkilot, strategik, ijtimoiy, iqtisodiy, intellektual, innovatsion, korporativ, ierarxiya, koordinatsiya, strukturaviy, adaptiv.*

KIRISH

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarda tashkilotlar inson faoliyatining muhim va ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Ularning asosiy vazifasi turli resurslarni – moliyaviy, insoniy, texnologik va intellektual – samarali boshqarish orqali belgilangan maqsadlarga erishishdan iborat. Tashkilot tushunchasi nafaqat iqtisodiy faoliyatni, balki ijtimoiy, madaniy, ilmiy-innovatsion va strategik jarayonlarni ham o'z ichiga oladi. Shu bois, tashkilotning maqsadlari va vazifalari uning faoliyatini rejalashtirish, ichki va tashqi muhit bilan o'zaro munosabatlarni muvofiqlashtirish hamda strategik rivojlanishini ta'minlashda markaziy ahamiyatga ega.

Tashkilotlar o'z ko'rinishiga ko'ra davlat, nodavlat, korporativ yoki notijorat shaklida bo'lishi mumkin, bu esa ularning boshqaruv tizimi, qaror qabul qilish mexanizmlari va faoliyat yo'nalishlarini belgilaydi. Maqsadlar esa tashkilotning uzoq muddatli va qisqa muddatli strategiyasini aniqlab beradi, vazifalar esa ushbu maqsadlarga erishish yo'lidagi konkret amaliy harakatlar tizimini tashkil qiladi. Shu bilan birga, tashkilotlar ijtimoiy mas'uliyatni o'z oldiga maqsad qilgan holda jamiyatning turli sohalari bilan o'zaro faoliyat yuritadi, bu esa ularning samaradorligini oshirish va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, tashkilotlar maqsadlari, ko'rinishlari va vazifalarini tizimli tahlil qilish zamonaviy menejment, iqtisodiyot va ijtimoiy fanlar doirasida dolzarb masala bo'lib, ular samarali boshqaruv va barqaror rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Social orientations and problems of goal-setting in non-profit organizations in Russia — Akhtyamov M.K. & Zavyalova N.I. (2023)

Metod va materiallar. Barnardga ko'ra, tashkilot – bu “bir yoki bir nechta aniq maqsad yo'nalishida, ikki yoki undan ortiq shaxslar tomonidan ongli, deliberate, maqsadli tarzda boshqariladigan hamkorlik tizimi (cooperative system)”dir. Formal (rasmiiy) tashkilot formal tuzilma va rollar orqali — lekin u bilan birga, Barnard “informal tashkilot” (xodimlar orasidagi norasmiiy aloqalar, ijtimoiy munosabatlar) mavjudligini ham hisobga oladi.

Barnard ta'kidlaydi: tashkilotning uzoq muddat davom etishi uchun uch asosiy element muhim:

1. Umumiy maqsad / umumiy foyda (common purpose) — ya'ni, barcha a'zolari birlashtiruvchi maqsad.

2. A'zolar irodasi (willingness to serve) — odamlarning xizmat yoki hissa qo'yishga ko'ngli bo'lishi.

3. Samarali muloqot va axborot oqimi (communication) — tashkilot ichida me'yoriy axborot almashinuvi va koordinatsiyani ta'minlash.

Agar bulardan biri buzilsa — tashkilot o'z maqsadlariga erisha olmaydi va barqarorlikni yo'qotadi.¹⁰¹

Tashkilot funksiyalari va boshqaruv vazifalari — Kitobda (va undagi maqolalarda) menejment, rahbarlik, qaror qabul qilish, koordinatsiya, bo'limlash va ierarxik boshqaruv kabi funksiyalar — ya'ni tashkilot vazifalarining klassik tahlillari mavjud. Bu tahlillar tashkilotning ichki mexanizmi, boshqaruv jarayonlari va maqsadlarga erishish yo'llarini aniqlashga xizmat qiladi.¹⁰²

Tashkilot, uning ko'rinishlari va funksiyalari (nazariy jihatdan), kitobdan olingan asosiy tushunchalar va qarashlar:

Tashkilot — bu maqsadga yo'naltirilgan boshqaruv subyekti; unda boshqaruv nazariyasi asosida maqsad, strukturaviy tuzilma va boshqaruv funksiyalari aniqlanadi. Tashkilot strukturasi ko'rinishlari (organigrama, bo'limlar, ierarxiya, bo'linish) muhim: kitobda tashkilot strukturasi tashkil etish va boshqarishning tamoyillari, strukturaviy belgilar, boshqaruv darajalari, bo'limlash va boshqaruv shakllari tahlil qilingan. Tashkilotning boshqaruv/tashkiliy funksiyalari (vazifalari) — menejment tamoyillari, boshqaruv obyekt va subyekti, qaror qabul qilish, resurslarni boshqarish, koordinatsiya, nazorat, ijtimoiy–psixologik boshqaruv kabi elementlar kitobda ko'rib chiqiladi.

Boshqaruv mazmuni va boshqaruv obyekt subyekti: Boshqaruv mazmuni deb — harakat dasturini ishlab chiqish, uni zarur resurslar bilan ta'minlash, umumiy vazifalarni bo'linmalar o'rtasida taqsimlash, jamoa kuchlari va faoliyatlarini birlashtirish va ularni nazorat orqali boshqarish tushuniladi. Boshqaruv nazariyasi tamoyillari va qonunlari: Kitob boshqaruv nazariyasining nazariy asoslarini, boshqaruv qonunlari, tamoyillari va boshqarish usullarini ta'riflaydi. Bu — tashkilotlarning maqsadga yo'naltirilgan boshqaruvini, samarali funksiyalarni va muvofiq boshqaruv tizimini tashkil etish uchun nazariy poydevor hisoblanadi.

¹⁰¹ The Functions of the Executive — Chester I. Barnard (1938)

¹⁰² Classic Readings in Organization Theory J. Steven Ott, Jay M. Shafritz (tahrirchilar)

Natija va muhokama. Barnardning nazariy yondashuvi tashkilotlarni nafaqat texnik yoki iqtisodiy tizim sifatida, balki ijtimoiy-psixologik hamkorlik tizimi sifatida ko'rishga imkon beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

1. Tashkilot maqsadlari — barcha faoliyatni birlashtiruvchi va xodimlarning individual manfaatlarini umumiy maqsadlar bilan uyg'unlashtiruvchi asosiy vosita hisoblanadi.

2. Tashkilot ko'rinishlari — Barnard formal va informal tuzilmalarni ajratadi. Formal tashkilot rasmiy rollar va strukturaga asoslangan bo'lsa, informal tashkilot xodimlar o'rtasidagi norasmiy aloqalar, ijtimoiy tarmoqlar va shaxsiy munosabatlar orqali samarali hamkorlikni ta'minlaydi.

3. Tashkilot vazifalari va rahbar roli — Barnard rahbarning asosiy vazifalarini uchta toifaga ajratadi: maqsadlarni belgilash, muloqot tizimini yaratish va a'zolari rag'batlantirish. Barnardning yondashuvi zamonaviy tashkilot nazariyasida ham katta ahamiyatga ega. U ko'rsatadiki, tashkilotlar samaradorligi faqat strukturaviy yoki texnik jihatlarga emas, balki inson omiliga, xodimlar orasidagi hamkorlik va kommunikatsiya darajasiga ham bog'liq. Shu sababli, zamonaviy menejment va korporativ boshqaruv amaliyotida Barnardning printsiplari — tashkilot maqsadlarini aniqlash, formal va informal tizimlarni uyg'unlashtirish hamda rahbarning motivatsion va kommunikatsion funksiyalarini kuchaytirishga yo'naltirilgan strategiyalar ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qiladi.

“Classic Readings in Organization Theory” kitobi tahlili shuni ko'rsatadiki: tashkilotlar tushunchasi va ularning funksiyalari tarixiy va nazariy jihatdan evolyutsiyaga uchragan. Kitobdagi klassik va zamonaviy maqolalar orqali aniqlanib turibdiki:

1. Tashkiliy maqsadlar — tashkilotning mavjudlik sababi va barcha faoliyatni yo'naltiruvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

2. Tashkiliy ko'rinishlar — tashkilotlar formal (rasmiy) va informal (norasmiy) strukturalardan iborat.

3. Vazifalar va funksiyalar — kitobdagi maqolalarga ko'ra, tashkilot vazifalari keng: boshqaruv, koordinatsiya, qaror qabul qilish, resurslarni taqsimlash, kommunikatsiya, hamkorlikni rag'batlantirish va xodimlarni motivatsiyalash.

Kitobdagi turli nazariy yondashuvlar tashkilot tushunchasining pluralist va kontekstga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Masalan: klassik menejment va byurokratik yondashuvlar tashkilot maqsadlarini samarali bajarish uchun qat'iy ierarxiya va rol tizimini ta'kidlaydi, holbuki zamonaviy organik va adaptiv modelar xodimlarning ijodiy ishtirokini va moslashuvchanlikni muhim deb hisoblaydi. Shu bois, tashkilot maqsadlari, ko'rinishlari va vazifalari doimo o'zaro bog'liq va tashkilot turiga hamda ijtimoiy-madaniy kontekstga qarab farqlanadi.

Qosimovning nazariy tahliliga ko'ra, tashkilotlar samarali faoliyat yuritishi uchun uch asosiy element bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lishi zarur: maqsadlar, ko'rinishlar (strukturaviy ko'rinish) va vazifalar (boshqaruv funksiyalari). Kitobdan olingan asosiy xulosalar:

1. Tashkilot maqsadlari — tashkilotning mavjudlik sababi va asosiy yo'naltiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

2. Tashkilot ko'rinishlari strukturasi shakllanishi — ierarxiya, bo'limlar, rollar va boshqaruv organlari tashkilot faoliyatining tartibli va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

3. Vazifalar boshqaruv funksiyalari — rejalashtirish, tashkil etish, resurslarni taqsimlash, koordinatsiya, motivatsiya, nazorat va qaror qabul qilish kabi funksiyalar tashkilot maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan mexanizmlardir.¹⁰³

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tashkilotlar zamonaviy jamiyat va iqtisodiyotning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy subyektlari sifatida faoliyat yuritadi. Ularning samarali ishlashi, barqarorligi va maqsadlariga erishishi uch asosiy elementga bog'liq: maqsadlar, ko'rinishlar (strukturaviy tuzilma) va boshqaruv vazifalari (funktsiyalari). Maqsadlar tashkilotning mavjudlik sababini va faoliyat yo'nalishini belgilaydi. Aniqlangan maqsadlar xodimlar faoliyatini muvofiqlashtiradi, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi va strategik qaror qabul qilish jarayonini yo'naltiradi. Qosimov va Muxitdinov Sobirovning nazariyalariga ko'ra, tashkilot maqsadlari nafaqat ichki tartib va samaradorlik, balki tashqi muhitga moslashuvchanlikni ham shakllantiradi.

Ko'rinishlar, ya'ni tashkilot strukturasi ierarxiya, bo'linmalar, rahbarlik organlari va rollar taqsimotini belgilovchi elementlari, tashkilot ichidagi boshqaruvni tartibga soladi. Vazifalar boshqaruv funksiyalari (rejalashtirish, tashkil etish, resurslarni taqsimlash, koordinatsiya, motivatsiya, nazorat va qaror qabul qilish) tashkilot maqsadlariga erishish uchun zarur mexanizmlardir. Ushbu funksiyalar bir-birini to'ldiradi va tashkilotning ichki muvofiqligi hamda samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Social orientations and problems of goal-setting in non-profit organizations in Russia — Akhtyamov M.K. & Zavyalova N.I. (2023).
2. The Functions of the Executive — Chester I. Barnard (1938).
3. Classic Readings in Organization Theory J. Steven Ott, Jay M. Shafritz (tahrirchilar).
4. G'.M. Qosimov Tashkilot va tashkiliy boshqarish nazariyasi (2004).
5. X.A. Muxitdinov & A.A. Sobirov Boshqaruv nazariyasi (2012).

¹⁰³ G'.M. Qosimov Tashkilot va tashkiliy boshqarish nazariyasi (2004).